

Turska vojna zastava iz Istorijskog muzeja Crne Gore, inv. br 1981.

Marina Šoć

KONZERVACIJA TURSKE VOJNE ZASTAVE - ISTORIJSKI MUZEJ

Zbirka turskih vojnih zastava, koje se čuvaju u Istorijskom muzeju na Cetinju, predstavljaju dokaze crnogorskih pobjeda u oslobodilačkim borbama sa ogromnom i moćnom turskom imperijom, i zauzimaju posebno mjesto u kulturno - istorijskom nasljeđu Crne Gore.

Ratni trofeji čuvani su u zgradi Biljarde sve do 1875. Zidovi oružnice bili su dekorisani zastavama i oružjem, koje je Turcima oteto u dugom nizu slavni pobjeda.

U periodu između 1876 - 1878. završena je izgradnja Vojne laboratorije, u kojoj su zastave boravile sve do osnivanja Državnog muzeja 1893., gdje su konačno smještene. Danas ova zbirka po broju sačuvanih eksponata predstavlja jednu od najvećih zbirki turskih zastava na Balkanu i jednu od većih u Evropi. Nakon detaljnog proučavanja konstatovano je da su sve zastave trofejnog karaktera, datirane u periodu 1796 - 1913.

Etnolog Tihomir Đorđević ističe da je prvobitni zadatak zastave¹ bio da privuče zle poglede i da tako zaštititi skup ljudi od uroka. Kod muslimana to su simboli talismanskog karaktera, kao što je Solomonov pečat koji se susreće na sultanovim zastavama.

Zastava ima i šire društveno značenje, ona je vizuelni simbol koji određuje identitet onog koji je nosi, i onih koji se pod njome okupljaju tj. njihovu pripadnost široj ili užoj društvenoj zajednici, vojnoj jedinici ili starješini. U tom smislu dosta je slična grbu.

Zastave sadašnjeg oblika javljaju se u IX vijeku. Smatra se da je prvu takvu zastavu - laborum uvela Vizantija 820. U početku to su bila jednobojna svilena platna, pretežno crvene boje. Nešto kasnije u X vijeku javljaju se zastave sa likovima svetaca - zaštitnika, kao i zastave u više boja (najčešće crvene i plave boje) od čohe.

Kod islamskih naroda one imaju orijentalnu ornamentiku i natpise iz Kurana koji su smatrani vrlo moćnom amajlijom, pa su često bile izvezene arapskim kaligrafskim

¹ Dva osnovna tipa zastava u turskom carstvu bila su: carski sandžaci - vladarske zastave i vjerski sandžaci - prorokove zastave. Carske zastave su simbolizovale vlast Sultana, njegovu vojnu i državnu moć, a vjerske jedinstvo muslimanske vjerske zajednice. One su često nosile imena vladajućih sultana ili visokih vojnih starješina.

pismom.² Među ovim natpisima najčešće se susreću "Šehada" i "Mašala". Prva izražava pripadnost Islamu, a "Mašala" ili "Da Bog sačuva od uroka", označava pripadnost božjoj volji i istovremeno moli zaštitu i moć.

Od simbola najkarakterističniji su:

- *šaka*: urezana ili naslikana, služila je kao zaštita od zlih očiju. Simbolizuje najužu porodicu Muhameda. Takođe, njom se izražava ime Alaha, koje napisano arapskim slovima podsjeća na šaku.

- *turska sablja*: javlja se kao zaštitni amblem i to u kombinaciji sa šakom. Sablja se smatra oružjem kojim se širi islamska vjera.

- *zulfikar*: zulfikar je sablja sa dva sječiva, koja je pripadala vjerovjesniku Muhamedu i nje govom zetu Aliji. Kao amblem nalazio se na mnogim vojnim zastavama od vladarskih do vojničkih.

- *kružni znaci*: vrlo su česti na turskim zastavama naročito janičarskim. Simbolizuje pet nebeskih tijela: Sunce, Mjesec, Mars, Jupiter i Veneru.

- *polumjesec i zvijezda*: polumjesec je bio istovremeno simbol turskog carstva i religiozni su simbol Islama. Po jednim polumjesec je simbolizovao rogove bika, jer je bik kod starih Egipćana, Jevreja i Turaka bio sveta životinja, a rogovi simbol snage. Po drugoj verziji, polumjesec je mogao predstavljavati oko tj. očni kapak koji štiti od zlih očiju.

Polumjesec sa zvijezdom karakterističan je za period od XV do XVIII v. naročito za vrijeme Selima III. (1789 -1807). Od XIV v. nastaju zastave pojedinih zemalja, time se uvodi posebno zvanje zastavnika.

Zaplijenjenim zastavama Crnogorci nijesu posvećivali neku posebnu pažnju, sve do posljednje decenije XVIII.v. kada je borba protiv Turaka dobila smisao borbe za slobodnu i samostalnu državu, tako da su postale nepobitni trofeji i dokazi vojnih uspjeha koji mogu da podignu borbeni duh u zemlji i da doprinesu priznavanju crnogorske borbe od spoljnog svijeta.

Plemena Crne Gore njegovala su kult zastave u borbi protiv Turaka. Plemenski glavari - barjaktari razvijali su zastave sa znakom krsta i okupljali pleme za boj. Zarobljena zastava neprijatelja imala je posebnu cijenu i dobro se čuvala prije svega kao ratni trofej.

Kao što je poznato, turske zastave sakupljala je dinastija Petrović, kao dokaze sopstvenog ugleda, legitimnosti dinastičkih prava i ispravnosti svojih političkih ciljeva. One imaju posebnu vrijednost i zato što su zadobijene u bespoštednoj borbi, branile su se po cijenu života, jer su predstavljale vojnu jedinicu i njenu vojničku čast!

² Najčešći kaligrafski natpisi su citati iz Kurana :

- " Nema Boga osim Alaha , Muhamed je poslanik Alaha ",
 - " Zaista smo ti obećali sigurnu pobjedu ",
 - "Pomoć je Alahova, a pobjeda blizu ",
 - " Izvijesti vjernike, o Muhamede " .

OSNOVNI PODACI O EKSPONATU

- 1) naziv eksponata: " Turska vojna zastava sa Skadra "
- 2) vrsta: zastava,
- 3) vrijeme nastanka: 1796 -1913.
- 4) mjesto nastanka: Turska - Skadar,
- 5) materijal: pamuk,
- 6) tehnika tkanja: platneni prepletaj,
- 7) dimenzije: 135 x 204 cm .
- 8) vlasnik: " J. U. Narodni muzej Crne Gore" - Cetinje, Istorijski muzej,
- 9) zbirka: zbirka turskih vojnih zastava u Cetinjskim muzejima,
- 10) način nabavke: ratni trofej - plijen,
- 11) inventarski broj: 1981.
- 12) kataloški broj: 37.
- 13) signatura: —
- 14) opis: turska vojna zastava sa Skadra, urađena je od pamučnog platna uobičajenom tehnikom i postupkom, dimenzija 135 x 205 cm. Na crvenoj podlozi (cinober) našiveni su (na sredini) turski nacionalni simboli bijele boje. Polumjesec i petokraka identični su sa oba lica zastave .

KONZERVATORSKA ISPITIVANJA

Prije konzervatorskih radova potrebno je izvršiti istraživanja da bi se utvrdilo:

- vrsta tekstilnog vlakna,
- stanje zastave,
- uzroci oštećenja,
- raniji konzervatorski radovi,
- rješavanje problema oko kasnije prezentacije.

Ispitivanja su sljedeća:

- posmatranje pod običnom i binokularnom lupom,
- ispitivanje vlakna posmatranjem pod mikroskopom sa poprečnim presjekom,
- metoda sagorijevanja: uzeti uzorak tkanine (nit) zapaljen je na plameniku. Uzorak je sa gorio brzo i potpuno ostavljajući vrlo malo bijelog pepela što dokazuje celulozu tj. biljno porijeklo.
- ispitivanje postojanosti boje: prije samog procesa pranja, neophodno je utvrditi postojanost boje tekstila. Postupak je izveden tako što je uzet tampon vate natopljen destilovanom vodom i njime protrlja zastava (na milimetru kvadratnom površine) ispod koje je predhodno postavljena papirnata vata. Tampon je imao roskasto - crvenu boju što ukazuje na nepostojanost boje.³

³ Osnovne boje na turskim zastavama bile su: crvena, zelena, bijela i žuta. One su po vjerovanju štitele zastavu od uroka.

- metoda suve destilacije.

Nakon navedenih istaživanja, utvrđeno je da se radi o tekstilu⁴ biljnog porijekla tj. da je od pamučnog vlakna. Pamuk se sastoji od čiste celuloze (C6 H10 O5) n 6. Pored celuloze sadrži: vlage 7-8 %, voska 0,4 - 1,5 %, protoplazme 0,5 - 0,7 %, mineralne soli 0,2 - 0,3 %.⁵

Rezultati ispitivanja dati su u sljedećoj analizi:

vrsta materijala: pamuk industrijske proizvodnje,

opis tkanja: platneni prepletaj,

boja : crvena i bijela,

gustina tkanja: relativno gusto,

debljina niti: tanka ,

broj niti po osnovi i potki: 20 x 10 cm².

širina zastave: 135 cm,

dužina zastave: 204 cm,

širina polumjeseca: 23 cm,

dužina (raspon između kraka) polumjeseca: 30 cm,

prečnik zvijezde: 23 cm,

dužina pantlička: 16 cm,

opis stanja prije konzervacije: Turska vojna tvrđavska zastava sa Skadra, izrađena je od jednog komada crvenog pamučnog platna, sašivena mašinskim koncem bijele boje. Na centralnom dijelu od bijelog pamučnog vlakna našiveni su polumjesec i petrokaka zvijezda.. Isti simboli u istim pozicijama ponavljaju se i na naličju zastave. Na pet mjesta pričvršćene su po dvije trake za vezivanje. Boja je intenzivno crvena (cinober), industrijske proizvodnje, dobrog kvaliteta, dok su simboli prirodne boje pamuka.

Od 1913. zastava je bila u posjedu dvora kralja Nkole I, tj. bila je izložena u njegovom kabinetu. Formiranjem Državnog muzeja, zastava je bila pričvršćena za tvrdi karton koji je obmotavao postolje sa posmrtnom maskom Mahmud - paše Bušatlije.⁶ Danas se nalazi u Istorijskom muzeju na Cetinju.

Nepovoljni uslovi čuvanja, naročito između dva svjetska rata i u toku rata uticali su na ubrzani tok starenja, prije svega na razlaganje celuloze a samim tim i degradaciju vlakna. Relativno visok stepen vlažnosti ubrzao je razvoj gljivica i bakterija, bakterije razlažu celulozu u alkalnim uslovima a gljivice u kiseloj sredini. Oksidacijom je takođe ubrzan proces razlaganja celuloze - platna, posebno na mjestima koja su bila u dodir sa metalom (gvozdeni ekseri kojim je zastava bila pričvršćena za postolje).

Centralni dio zastave (crveno polje koje je najviše izloženo svjetlosti, pod uticajem kratko talasnog spektra sunčeve svjetlosti) izbljedio je.

4 Turske zastave su najčešće izrađivane od čanfesa - tanke svilene tkanine ili od tankog svilenog tafta. Vrlo često se koristi stila vunena tkanina serž, dobijena od vune ankerskih koza.

5 Celuloza je ugljeni hidrat- polisaharid. Polisaharidi su supstance velike molekulske težine.

6 Dušanka Bojanić : "Turske vojne zastave u cetinjskim muzejima", Beograd 1980.

Sloj prašine pomiješan sa ljepkom ubrzao je proces oštećenja jer privlači destruktivne agense.

Oštećenja su sljedeća :

- oštećenja nastala usljed mehaničkih povreda ,
- gubitak na tkanini niti osnove i potke,
- gubitak boje,
- mrlje različitog porijekla (od ljepkra ,prašine ,kartona ,plijesni),
- deformacija tkanine.

Tok konzervatorskih intervencija:

Zbog nepodesnog načina izlaganja, a nakon skidanja zastave, na pojedinim mjestima ostali su tragovi ljepila sa prašinom i ostaci kartona.

Da bi se ovi tragovi otklonili, pristupilo se mehaničkom čišćenju sa skalpelom koji je uklonio donekle nečistoće debljine 1 -1,5 mm. Mjesta koja se nijesu mogla na ovaj način očistiti, tretirani su tamponom vate natopljenim u destilovanoj vodi: predhodno se ispod zastave postavi papirnata vata da upija oslobođenu prljavštinu.

Zastava je zatim položena na ravnoj površini da se osuši, i to na sobnoj temperaturi (18 -20°C).

Nakon mehaničkog čišćenja, precrтана je preko paus - papira. Na papiru su fiksirana sva oštećenja kao i amblemi (polumjesec i petokraka zvijezda), koji su zatim skinuti.

Prije samog procesa pranja potrebno je utvrditi postojanost boje tekstila. Kako se boja pokazala nepostojanom, fiksirana je 5% NaOH i 10% CH₃COOH (natrijum - hidroksid i sirćetna kiselina).

Ravni tekstilni predmeti (među kojima se ubrajaju zastave) peru se u posudi dimenzija 2 x 1 m (obloženoj ultraplasom). Na dnu posude - kade, postavljena je papirnata vata, bijelo platno pa tkanina koja se pere tj. zastava. Pranje je obavljeno u destilovanoj vodi uz dodatak neutralnog deterdženta "W".

Predhodno se kontroliše temperatura vode, koja treba da iznosi 30 C°, a pH=10,5 (što su idealni uslovi za pranje pamučnog vlakna). Proces pranja traje 30 min. Kako prvo pranje nije dalo odgovarajuće rezultate, ponovljeno je više puta . Zastava je zatim isprana (prvo u običnoj pa u destilovanoj vodi) i ostavljena da se osuši na ravnoj podlozi (stakleni sto), poravnata koštanim štapićem, tako da niti osnove i potke budu pod pravim uglom (90 L).

Osušena je na sobnoj temperaturi, koja je iznosila 20° C°. Nakon sušenja prišiveni su skinuti amblemi. Mjesta koja su bila mehanički oštećena, tj. pokidane niti osnove i potke, restaurirana su odgova jućim koncem i bodom. Za popunjavanje djelova koji nedostaju korišćen je pamučni konac (pravca upređanja "Z").⁷

Nedostaci na tkanini popunjivani su šivenjem konzervatorskim bodom u pravcu niti, odnosno imitiranjem platnenog prepletaja.

Prišiveno je pet pamučnih pantiljika crvene (cinober) boje, na udaljenosti jedna od druge 32 cm.

PREDLOG ZA PREZENTACIJU

Zastava mora biti izložena u hermetički zatvorenoj vitrini sa alarmnim i klima uređajima. U vitrinu se postavlja tako da visi bez nabora, a nosač zastave je horizontalan .

⁷ Mercerizovani konac za šivenje, crvene boje (češljani pamuk 100%, 12 tex x 3).